

ԶԱՐՈՒՀԻ ՍԱՐԳՍՅԱՆ
ԵՊՀ Ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետի
Մամուլի պատմության և տեսության ամբիոնի հայցորդ

ԻՆՔՆԱՃԱՆԱՀՈՂՈՒԹՅԱՆ ՄԻՖԱԿԱՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՍՏԵՂԾՈՒՄԸ
1990-ԱԿԱՆՆԵՐԻ ՄԿՋԲԻ ՄԱՍՈՒԼՈՒՄ

Մուտք

1980-ականների վերջին սկսված հասարակական-քաղաքական փոփոխությունները խթան հանդիսացան ազգային ոգու վերածննդի համար, որը որակվեց որպես <<Էթնիկ ռենեսանս>>¹: <<Մարդկությունը՝ ազգերը, չեն ցանկանում իրենց և ուրիշներին մի արշինով չափել: Այդ տարբերակվածությունը ոչ այլ ինչ է, քան իմունային պաշտպանական ռեակցիա՝ կյանքի ստանդարտացման նկատմամբ, եթե այն նույնիսկ իրականացվում է ոչ բռնի ճանապարհով>>²:

Գլոբալացող աշխարհում ազգայնականության և ազգերի շարունակվող ուժը Էնթոնի Սմիթը բացատրում է պատմական էթնոսիմվոլիզմի տեսանկյունից, որը, ի հակադրություն մոդեռնիստական մոտեցման, դիտվում է որպես <<պատմական նշումների տարբեր ընթերցում>>³: Ըստ այս մոտեցման՝ ազգայնականությանը ուժ տվողը միֆերը, հիշողությունները, ավանդույթները, էթնիկ ժառանգության սիմվոլներն են, նաև այն, թե ինչպես է ապրել ժողովուրդը անցյալում ու կարող է ապրել՝ վերաբացահայտվելով և վերամեկնաբանվելով ժամանակակից ազգայնական մտավորականների կողմից: Հոդվածում, հիմնվելով անկախության առաջին տարիների մամուլի հրապարակումների վրա, կփորձենք ցույց տալ, որ ազգային շարժման ժամանակ ազգային ինքնության ձևավորման գործում վճռական դեր են խաղում ծագման մասին միֆերը, պատմական հայրենիքի և նախնիների մասին ընդհանուր հիշողությունները: Ցույց կտանք նաև ինքնության ձևավորման գործում

¹ Հովակիմյան Գ., Ազգային ավանդույթների և սովորույթների հոգեբանություն, Եր., 2005, էջ 5:

² Նույն տեղում:

³ St' u Anthony D. Smith, Myths and Memories of the Nation, Oxford, New York, 1999, p. 9-10. Ազգային ինքնության կերտման գործում անցյալի դերի կարևորմանը նվիրված անդրադարձ կա նաև Հ.Մարությանի *Հիշողության դերն ազգային ինքնության կառուցվածքում* սուսումնասիրության մեջ. տեսական հարցադրումներ, Երևան, 2006, էջ 9-11:

վերջիններիս ընտրողական լինելը՝ կախված քաղաքական ասպարեզում տարբեր գաղափարախոսությունների համապատասխանելու հանգամանքից:

Է. Սմիթը նշում է, որ ազգայնականության մեջ կենտրոնական հարցը անցյալի դերն է ներկայի ստեղծման մեջ: <<Ներկան տեղադրելով անցյալում և համայնքի համատեքստում՝ ծագման մասին միջը ներկա սոցիալական փոփոխությունների և կոլեկտիվ ջանքերի այնպիսի մեկնաբանություն է, որը բավարարում է նոր իմաստ ձևավորելու ցանկությունը՝ ապահովելով նոր ինքնություններ, որոնք կարող են թվալ շատ հին, և վերականգնելով սոցիալական ու տարածքային դիրքերը, որոնք ենթադրաբար վճռական են եղել այս ինքնությունների համար>>⁴:

<<Անցյալի դերը ներկայի ստեղծման մեջ>>

Ղարաբաղյան շարժման առաջին իսկ օրերից ազգային գիտակցությունն ու հոգեբանությունը <<ինքնամաքման>> ճանապարհի մեջ էին: Վերադարձ էր սկսվել դեպի ազգային արմատները, դեպի ազգային ինքնաճանաչողության, որից բխող ինքնորոշման խնդիրները չէին կարող բարձրացվել առանց ազգընկալման նախատիպերի, պատմական հիշողությունների, ինքնաճանաչողության և դրանից բխող խնդիրների, որոնց անդրադարձները նկատում ենք տարբեր թերթերի էջերում:

Դեռևս վերակառուցման փուլում հայ ժողովրդի պատմությունը ոտնձգություններից զերծ պահելու համար կարևորվում են լեզուն, պատմական անուններն ու տեղանունները: Կոչ է արվում <<վերականգնել մերը՝ բռնադատվածը, մոռացվածը>>⁵: <<Հայքը>> առաջարկում է ուշադրություն դարձնել ոչ միայն հանրահայտ տեղանուններին, այլև <<միկրոտեղանուններին>>⁶:

Ուրարտուն նույն Արարատյան հայոց թագավորությունն է՝ նշված Աստվածաշնչում, պնդում է Ռ. Իշխանյանը, թվարկելով փաստեր և դեմ գնալով այն ժխտողներին⁷: Նույն հեղինակը, մեկ այլ պարբերականում ներկայացնելով հայերի՝ ծագումնաբանական բնագավառում տեղ գտած երկվությունները, եզրակացնում է, որ հայերի նախահայրենիքը Հայկական

⁴ Տե՛ս Anthony D. Smith, *Myths and Memories of the Nation*, Oxford, New York, 1999, p. 180, 62 և այլն.

⁵ Մանուկյան Մ., Տեղանունը պատմություն է, <<Սովետական Հայաստան>>, 1988թ., թիվ 241(20562), 5 հոկտեմբերի:

⁶ Պողոսյան Նորայր, Հայաստանի տեղանունները, <<Հայք>>, 1993, թիվ 15 (168):

⁷ Իշխանյան Ռ., Հարգել է պետք պատմական փաստերը և սեփական ժողովրդին, Ավանգարդ, 1990, թիվ 136(10379), 30 նոյեմբերի:

բարձրավանդակն է՝ ընդգծելով ազգային ինքնության հաստատման ուղղվածությունը⁸։ Նույն պարբերականը բազմաթիվ աղբյուրներ վկայակոչելով և ներկայացնելով նույն տապանի իրական գոյության մասին փաստագրական արձանագրություններ⁹՝ համայնքը առանձնացվում է որպես <<ընտրյալ մարդիկ>>, ամրապնդվում է <<համայնքի և նրա Աստծո միջև հավատքի մեկընդմիջտ պայմանագիր>>, որը, ըստ Է. Սմիթի, ընդհանուր հիշողությունների և ծագման մասին միջերի հետ միասին համայնքին տալիս է դիմացկունություն և ինքնանորացման հնարավորություն¹⁰։

<<Անցյալը ապագայի մեջ>> խորագրի ներքո <<Հայությունը>> ներկայացնում է <<Երևան XXI>>-ը և կոչ անում վերականգնել պատմաճարտարապետական կենտրոնը, ստեղծել Ձորագյուղ ազգագրական թաղամասը, որը 15-16-րդ դարերում եղել է քաղաքի նշանավոր թաղամասերից մեկը¹¹։ <<Ժամանակն է,- նշում է հեղինակը,- որ հրաժարվենք անդեմ, հիմքում մուրճ մանգաղի, այլ ոչ թե աղոթող ժողովրդի գաղափարը կրող շինություններից>>¹²։

<<Հայության>> էջերում ծավալվող քննարկման նպատակը նոր տարածություն ստեղծելն է, որը պետք է մարմնավորի և տևականացնի նոր արժեքներ՝ համոզմունքով, որ <<Ճարտարապետությունը ժամանակի անողոր տարեգիրն է։ Այսօրվա Երևանը անցած 70 տարիների յուրօրինակ մատենագրությունն է...>>¹³։ XXI դարի Երևանը պետք է կառուցվի ազգային գաղափարաբանությունն արտահայտող իմաստներով, որը համահունչ կլինի ժամանակին։

Անունների հին արմատները գտնելու ճանապարհով ընթացող <<Ավանգարդը>> անհանգստացած է <<Չկա անուն, չի եղել և ժողովուրդ>>

⁸ Իշխանյան Ռ., Գիտութիւն և բարոյութ, <<Երեկոյան Երևան>>, թիվ 64 (10519), 1993, 2 հոկտեմբերի։ Այս մասին հետաքրքիր անդրադարձ տե՛ս Աբրահամյան Լ., Ազգային ինքնության հաստատման չորս հարացույցները, Ինքնության հարցեր, Երևան, 2002, էջ 47-49։

⁹ Արդյոք դեռ Արարատ լեռան վրա է Նոյյան տապանը, <<Երեկոյան Երևան>>, թիվ 59 (10514), 1993, 14 սեպտեմբերի։

¹⁰ Anthony D. Smith, Myths and Memories of the Nation, Oxford, New York, 1999, p. 266-267, 63-65 և այլ էջեր։

¹¹ <<Հայություն>>, 1992թ., Երևան XXI, թիվ 2, 28 փետրվարի։

¹² Նույն տեղում։

¹³ <<Հայություն>>, Տաճարը մեր քրիստոնեության, 1992թ., թիվ 6, մայիս։

գործելակերպով շարժվողների գոյությամբ¹⁴: <<Ինքնաճանաչողությունը բժիշկ է>>, -այսպես է եզրահանգում նույն թերթը՝ ներկայացնելով <<Էություն>> միաբանության ծրագիրը, որի առաջին կետն է՝ հայ ժողովրդի ծագումնաբանական, կենսագրական մույթ ծալքերի և ազգագրական ինքնության լուսաբանմամբ հասնել ազգային ինքնաճանաչողության: Ժողովրդին ավելի հասկանալի լինելու համար այսպես է բացատրվում ինքնաճանաչողության նշանակությունը. <<Ուզենք, թե չուզենք, մի օր ստիպված ազգովի դիմելու ենք <<բժշկի>>, պարզելու համար մեր հիվանդության պատմությունը, պատճառներն ու ապաքինման միջոցները>>¹⁵:

Այդ հարցին իր յուրատեսակ մոտեցումն է ցուցաբերում <<Երկիր Ավետյաց>>: <<Ավետյաց երկրի աշխարհագրություն>> խորագրով թերթի 1992թ. համարները շարունակաբար ներկայացնում են <<Էրգրի>> տարբեր հատվածներն իրենց քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական կյանքով ու կենցաղով: Մասնավորապես, նույն թվականի թիվ 6-ում <<Ինչո՞վ ենք մենք հայ>>-ը¹⁶ ազգային բնավորության ճանաչողական վերհանումներով հարուստ մի գրառում է՝ փաստացի և ոգեղեն օրինակների հիման վրա: <<Ավետյաց երկրի>> ճանաչողությունը՝ որպես սեփական պատմության, ինքնության ճանաչողություն, թերթն ամբողջացնում է առանձին սրբատեղիների, պատմական միջադեպերի, ժողովրդական մանրապատումների և ազգային առանձնահատկությունների վերծանումով: Պատմական հայրենիքի տեղանունները (օրինակ՝ Սասուն, Էրզրում, Մուշ¹⁷) դառնում են հարանշանակություններ ազգային կորստի և հերոսական վերածննդի, ինչպես և ազգի հավերժության համար: Ազգի հավաքական հիշողությունը ակտիվացնելու փորձ է <<Ազատամարտի>> կողմից պատմական Հայաստանի քարտեզների անընդմեջ տպագրումը¹⁸: Այննան հայրենիքի խորհրդանշանային վերականգնում է. <<Հակազդելով

¹⁴ Պետրոսյանց Տ., Վերականգնել պատմական անունները, <<Ավանգարդ>>, 1990թ., թիվ 78 (10821), 15 հուլիսի:

¹⁵ Վարպետյան Ա., <<Էություն>> ազգային իմաստության տաճարի ծնունդը, <<Ավանգարդ>>, 1990թ., թիվ 111 (10354), 30 սեպտեմբերի:

¹⁶ Զանիկյան Գ., Ինչո՞վ ենք մենք հայ, <<Երկիր Ավետյաց>>, 1992թ., թիվ 6:

¹⁷ Տե՛ս Ազատամարտ, թիվ 7-8, 1991, 24 ապրիլի:

¹⁸ Հավաքական երևակայությունը կառուցավորելու նպատակով պատմական Հայաստանի քարտեզների և այլ խորհրդանիշներիմասսայականացման վերաբերյալ ուշագրավ անդրադարձ է արված Հ.Բայադյանի <<Ետխորհրդային դառնալու ճանապարհին>> հոդվածում, <<Հետք>>, 2012թ., 30 ապրիլի:

Ժամանակակից կյանքի <<անհայրենիք լինելու>> առանձնահատկությամբ, ազգայնականը կառուցում է հայրենիքը տարածական ծագման իմաստի և տվյալ տարածքի վրա>>¹⁹:

Այսպես՝ ազգային գիտակցությունը ինքնապաշտպանական մարտերի և հերոսների հիշողությամբ ձևավորելու նպատակ ունի ֆիդայական շարժմանը նվիրված <<Ավետյաց Երկրի>> թիվ 3-ը (Հրայր Դժոխք), թիվ 8-ը (Սեբաստացի Մուրադ), թիվ 9-ը (Նիկոլ Դուման) և այլն: Նախնիների հետքերով գնալու <<Երկիրի>>, <<Ազատամարտի>> կոչը տանում է դեպի Առաջին հանրապետության ժամանակաշրջան: Հայ դատի պահանջատիրական պայքարին և պետականություն կառուցելու գործին նվիրված կուսակցությանը այդ շրջանը հնարավորություն է տալիս օրինականացման հիմքեր գտնելու իրենց գործողությունների համար: Ներկան Առաջին հանրապետության օրինակով կառուցելու նպատակով զուգահեռներ են անցկացվում Սարդարապատի և արցախյան գոյամարտի հերոսների միջև, որոնք <<ազգի գոհասեղանին են դնում իրենց կյանքը>>²⁰:

Ինքնաճանաչողության ճանապարհին մամուլի միֆաստեղծման գործում, որը վերաբերում է դարձին դեպի արմատներն ու նախատիպերը, աչքի է ընկնում <<Անկախությունը>>: Հատկապես պարբերականի 1992թ. համարները հարուստ են արքետիպային օրինակներով, գիտակցության խորքերից պեղվող հոգևոր ու ազգային արժեքների վերհանումներով:

Այսպես՝ մի դեպքում հիշողության մեջ խորասուզումը տանում է դեպի լույսի փնտրտուք, որը հանգում է Աստվածային լույսին²¹: Կամ՝ Սյունիքը դիցաբանական կենտրոն լինելու վերաբերյալ հարցազրույցը Վահագնի առասպելի գիտական վերծանումն է, որտեղ Վահագնը դիտարկվում է որպես կայծակնային հզորության խորհրդանիշ²²: Մեկ այլ հրապարակման մեջ նշվում է, որ մեր ազգի նահապետն ամենահին հեթանոսը չէր և փնտրել ու ծառայել է միակ Աստծուն²³: <<Եվ երկիրն անձև

¹⁹ Anthony D. Smith, *Myths and Memories of the Nation*, Oxford, New York, 1999, p. 63-64.

²⁰ Տե՛ր Գրիգորեան Խ., Նահատակություն յանուն կեանքի, <<Ազատամարտ>>, 1991, թիվ 22, օգոստոս:

²¹ Հովսեփյան Մ., Խառնելով հիշողության մրուրը, <<Անկախություն>>, 1992թ., թիվ 8(219):

²² Վլադիմիր Մովսիսյան, Որոտների Աստծո տաճարի բնակիչը, <<Անկախություն>>, 1992թ., թիվ 31(242), 7 ապրիլի:

²³ Ոսկանյան Մ., Հայկ նահապետը ճանաչել է միակ Արարիչ Աստծուն, <<Անկախություն>>, 1992թ., թիվ 44(255), 22 մայիսի:

ու դատարկ էր և խավար>> աստվածաշնչյան խոսքերով սկսելով հայոց վերագարթոնքի մասին խոսքը, կարևորում է նախնիների մասին հիշողությունները՝ բոլոր դժվարությունների պատճառը գտնելով նրանց դավաճանելու մեջ²⁴: <<Ազգային ակունքներին, սեփական ես-ի վերակերտմանը վերադառնալու>> մեջ է տեսնում ազգի փրկությունը <<Ազատամարտը>>²⁵:

ՄիջակաՆ նախատիպի դերը ազգային պատումի ձևավորմանմեջ

Ժամանակի մամուլը լի է <<տիպական օրինակներով>>, որոնք, ըստ Մ. Էլիադեի, ժամանակակից հասարակության մեջ կատարում են միջին համապատասխան ֆունկցիա. <<Հին ժամանակներում միջոլոգիայի և պատմության մեջ ճեղք չի եղել: Պատմական անձինք փորձում էին նմանակել իրենց արքետիպերին, աստվածներին և միջակաՆ հերոսներին: Իրենց հերթին, այս կերպարները օրինակ են դարձել հետագա սերունդների համար>>²⁶:

<<Անկախությունը>> փնտրում, ներկայացնում է ազգային ընկալումների համահավաք նշանակություն ունեցող այնպիսի նախատիպեր, որոնք ինքնատիպություն ու եզակիություն են հաղորդում:

Նման ներկայացման հետաքրքիր փորձ է արել <<Էպոխա>> շաբաթաթերթը²⁷: Հայկական մշակույթի նախատիպերից մեկն այստեղ անվանվում է Վարդանյան՝ Վարդան Մամիկոնյանի անունով, և ընտրվում է նրա բանաձևը՝ <<Փախուստ երկրայինից, ձգտում երկնայինին>>: Այս հոդվածի շարունակությունը <<Հայկական աշխարհընկալման նախաձևերի մասին>> վերնագրով տպագրվում է թիվ 26-ում, որն էլ ամբողջությամբ արտատպում է <<Անկախությունը>>²⁸: Այստեղ որպես հայոց աշխարհընկալման հաջորդ նախատիպ համարվում է Պավլիկյանությունը, որը <<կարելի է համարել հայկական մշակույթի և ժողովրդական ոգու ծնունդ: ... Հավանաբար հայկական ոգու ամենից ազդեցիկ ներդրումը

²⁴ Մխիթարյան Է., Մտորումներ, <<Անկախություն>>, 1992թ., թիվ 40(251), 8 մայիսի:

²⁵ Բենիամին Պողոսեան, Զուէն Երեմեան, Մեծ երազի ճանապարհին, <<Ազատամարտ>>, թիվ 5, 1991, 5 ապրիլի:

²⁶ Элиаде М., Мифы, сновидения, мистерии, гл. 1, Мифы современного мира, Ваклер, 1996, стр. 32.

²⁷ Այս մասին տե՛ս <<Էպոխա>>, Աղաբաբյան Բ., Երկնայինը և երկրայինը հայկական մշակույթում, թիվ 23, 1992թ.:

²⁸ Աղաբաբյան Բ., Հայկական աշխարհընկալման նախաձևերի մասին, <<Անկախություն>>, 1992թ., թիվ 51(262), 3 հուլիսի:

համաշխարհային մշակույթի պատմության մեջ»²⁹: Պավլիկյան նախատիպի համար բանաձև է ընտրվել <<Երկրային նվաճում երկնայինի համար>> արտահայտությունը, որը հողվածագիրը մոտ է համարում մարքսիզմ-լենինիզմի բանաձևին՝ <<Բռնության աշխարհը կքանդենք մինչև հիմքերը, և ապա մեր նոր աշխարհը կկառուցենք մենք>>:

Ակնհայտ է, որ գործ ունենք վախճանաբանական միֆոլոգիայի հետ: Խոսելով հատկապես կրոնական մոտեցումների մասին, Մ. Էլիադեն գրում է.<<Նրա կողմնակիցները բարձրաձայնում են աշխարհի վերջի մասին՝ հասնելու համար սոցիալ-տնտեսական լավագույն պայմանների, հույսը դնելով նորի կառուցման վրա, որտեղ մարդը երջանիկ է լինելու: ... Նույնիսկ այն շարժումները, որոնք աշխարհի կործանումը կատաստրոֆիկ ձևով չեն դնում, նորի վերակառուցումն ու ծնունդը գլխավոր տարր են համարում: ... Դրանք օրինակներ են որպես Ոսկե դար <<նախասկզբնական վիճակներն>> ընդունելու համար>>³⁰:

<<Անկախության>> վերոհիշյալ հողվածում հայկական աշխարհընկալման երրորդ նախատիպ է համարվում Փոքր Միերը <<Սասնա ծռեր>> էպոսից: Այն վերլուծվում է որպես հայերի համար զանգվածային նախատիպ: <<Առաջին՝ հայերը մեծամասամբ իրենց մեղավոր չեն համարում սեփական ճակատագրում: Երկրորդ՝ հոռետեսություն մտածում են, որ աշխարհը կարող է վերափոխվել միայն կործանումից ու վերածնունդից հետո>>³¹:

<<Անկախությունը>>, չափորոշիչ դարձնելով Փոքր Միերի նախատիպը, փորձում է գտնել Արցախյան հարցի լուծման ուղին. <<Ղարաբաղյան հակամարտության էության մասին աշխարհին տեղեկացնելու մեր շատ փորձերի ձախողումը, այլ պատճառների թվում, պայմանավորված է նաև մեր ներհամոզվածությամբ, թե մեր խնդիրների մասին խոսել աշխարհի հետ իմաստ չունի... Մենք մանկական միամտությամբ սպասում ենք աշխարհի վերափոխվելուն և հակված ենք կարծելու, որ աշխարհի վերափոխումը կկատարվի հանկարծակի և գլխիվայր, առանց մեր ջանքերի: ... Այստեղից երևում է, որ հայերը չեն ունեցել և չէին կարող ունենալ մշակութային նպատակաուղղվածություններ՝ մանրամասն մշակված և ծրագրավորված, որոնք կոչված էին

²⁹ Նույն տեղում:

³⁰ Элиаде М. Аспекты мифа, М., 1996, стр. 77.

³¹ Աղաբաբյան Բ., Հայկական աշխարհընկալման նախաձևերի մասին, <<Անկախություն>>, 1992թ., թիվ 51(262), հուլիսի 3:

իրականացնելու ազգային նպատակներ>>³²: Փոքր Միերի կերպարը դիտվում է որպես պատմությունից վտարված ժողովրդի ըմբռնման ձև, որն սպասում է իր ժամին, բայց ոչինչ չի անում այն մոտեցնելու համար: Սա, կարծում ենք, *միֆական նախատիպի ժխտման, նրանից հրաժարվելու լավագույն օրինակ է:*

Գալով առաջին նախատիպին՝ թերթը գրում է. <<Որքան էլ ժողովրդական գիտակցությունը բարձր դասեր Վարդան Մամիկոնյանի անձը, չէր կարող գիտակցաբար ձգտել նահատակի պսակին>>: Թեպետ վերջինս է, որ զարդարում է Վարդանյան նախատիպի գլուխը: Այնուամենայնիվ, քանի որ երկրային կյանքը հույսեր չէր տալիս, <<ժողովուրդը պահպանեց մահվան ու աշխարհի վերածնության հնագույն առասպելաբանական պատկերացումները>>³³:

Այս պատկերացումները ՀՅԴ-ն ձևակերպում է <<նահատակություն հանուն կյանքի>> բանաձևով: Շահումյանում մարտնչող հերոսները <<իրենց կեանքը զոհաբերեցին, որպեսզի ապրի հայրենի հողը, որպեսզի ապրեն իրենց ազգակիցները>>³⁴: Մահվան միջոցով ազատության ձգտելու, վերածնվելու գաղափարը ժամանակի մամուլում ազգայնական միֆաստեղծման հիմնաքարերից է: Մերունդներին պատմելով Վարդանների, Գևորգ Չաուշների, Մուրադների, ինչպես նաև Լիսաբոնի թրքական դեսպանատան մոտ ողջակիզված հայ հինգ նահատակների մասին՝ հաստատվում է հայ ժողովրդի ազգային պայքարի արմատներում մխրճված ճշմարտությունը՝ <<Ազատութիւն կամ Մահ>>³⁵:

<<Ավանգարդը>> այն սահմանում է հետևյալ կերպ. <<Զոհվում ենք, որովհետև հաղթանակը, դույզն- ինչ, նաև զոհի ու վիրավորի կերպ ունի>>³⁶:

Ազգի պատմությունը ներկայացվում է մամուլի էջերում նաև արցախյան պատերազմի հերոսների կերպարների և հերոսական արարքների միջոցով: Ազգային ինքնությունը ձևավորող պատումում խախտվել է կայունությունը. օտարը նվաճել է հայրենի հողը, պապերի շիրիմները... Ոտքի են ելել հայորդիները: Նշենք, որ այստեղ խառնված կամ

³² Աղաբաբյան Բ., Հայկական աշխարհընկալման նախաձևերի մասին, Անկախություն, 1992թ., թիվ 51(262), հուլիսի 3:

³³ Նույն տեղում:

³⁴ Խաժակ Տեր Գրիգորեան, Նահատակութիւն յանուն կեանքի, <<Ազատամարտ>>, 1991, թիվ 22, օգոստոս:

³⁵ Նույն տեղում:

³⁶ Եսայան Է., Զոհվածի եղբայր հրամանատարը, <<Ավանգարդ>>, 1995թ., թիվ 14 (11075), 21 սեպտեմբեր:

նույնացված են տեղը (Ավարայրն ու Ամարասը), ժամանակը (անցյալն ու ներկան), գործող անձինք, կարևորը նախատիպն է ու գաղափարը. Արցախյան գոյամարտը Ավարայրն է, Տղմուտ գետի ափը, ուր էլի Վարդանանց զորքն է մարտնչում: Արցախյան պատերազմում էլ, ինչպես նախնիների ապրած ժամանակներում է եղել, կայունությունը վերագտնվում է միայն քաջ հայորդիների նահատակությամբ: Այսպես է հյուսվում ժամանակի մամուլի էջերում հայ ազգի մասին պատումը և պատվիրվում փոխանցել սերնդեսերունդ³⁷:

Հավատքի և ազգի նույնականացում

Ազգի պատումում իր կարևոր տեղն ունի քրիստոնեությունը, որը դարեր շարունակ պետական կրոն լինելուց զատ հայի գոյատևման հիմնական խարիսխներից է եղել: Մամուլն անդրադառնում է նաև հայկական քրիստոնեության բռնած դիրքին: Քննելով այն իր և աշխարհի մեջ բարու սնուցման ուսմունքի տեսանկյունից՝ նշվում է, որ մենք չենք ունեցել այդ ուսմունքի համար նախատիպեր ո՛չ պաշտոնական կրոնական և ո՛չ էլ ժողովրդական գիտակցության մակարդակներում³⁸: Հայոց եկեղեցին քրիստոնեությունը օգտագործեց առավելապես ազգային համախմբման և հայերի ու նրա հարևանների միջև կրոնամշակութային անջրպետներբարձրացնելու նպատակով: Այսպես ազգային գոյատևումը դարձավ թե՛ հայ ժողովրդի, թե՛ հայ քրիստոնեական կրոնի նպատակակետը: Արմատավորվեց հավատի և ազգի նույնականության գիտակցությունը:

Խարխուլ պետականության կամ սրա բացակայության պայմաններում ազգի գոյատևման համար արդյունավետ միջոց է դիտարկվում նեոհեթանոսությունը: Հայաստանում 1990-ականների սկզբին նեոհեթանոսությունն սկսեց տարածվել ի դեմս <<Ցեղակրոն>> և <<Արևորդիներ>> շարժումների: <<... Կան մարդիկ, որոնք կարծում են, որ քրիստոնեությունը չի կարող բավականաչափ լավ միջոց լինել ազգային իդձերն իրականացնելու համար>>: ... Չէ՞ որ ազգը և ազգային շահերը պետք է քրիստոնեության միջոցով իմաստավորվեն, սակայն վերջինս <<միջոց

³⁷ Եսայան Է., Խաչիկը... Ամարասի նահատակներից մեկը, <<Ավանգարդ>>, 1995թ., թիվ 13 (11074), 24 օգոստոսի: Տես նաև Երկիր օրաթերթի <<Ես մի զարկն եմ քո կովի>> խորագիրը կրող ակնարկաշարը:

³⁸ Աղաբաբյան Բ., Հայկական աշխարհընկալման նախաձևերի մասին, <<Անկախություն>>, 1992թ., թիվ 51(262), հուլիսի 3:

լինել չի կարող, քանի որ ինքնանպատակ է>>: Առաջ են գալիս շարժումներ, ըստ որոնց՝ Աստծուց երես են թեքում և Ազգին հռչակում Աստված>>³⁹:

Արիական ժողովուրդների մշակութային ու ժառանգական ընդհանրությունների մասին չեն դադարում խոսակցությունները ժամանակակից աշխարհում: <<Դրանք նոր ժամանակների միջակային ընկալումներն են՝ կապված <<ազնվական ծագման>> ապացույցների հետ: ... Ժամանակակից աշխարհում <<ծագման>> խնդիրը գրեթե միատիկ նշանակություն է ձեռք բերում,- գրում է Մ. Էլիադեն՝ բերելով տարբեր օրինակներ: Մենք ուղղակի ուզում ենք նշել, որ <<արիացի>> ասելով՝ նկատի ենք ունենում միաժամանակ և շատ հեռավոր, նախասկզբնական նախահայր-տիպը և ցեղի արժանավոր գաղափարները կրող <<հերոսը>>⁴⁰:

90-ականների սկզբին հայ իրականության մեջ պարարտ հող էր ստեղծվել հիշյալ շարժումների համար, որոնք ձգտում էին իրենց գաղափարախոսությունները դնել քաղաքական տեղաշարժերի հիմքում: <<Հայքը>> հարցի վերաբերյալ իրենց տեսակետները բարձրացնելու հնարավորություն է տվել <<Արևորդիներ>>, <<Հայ դատ>>, <<Ցեղակրոն>> և այլ կազմակերպությունների ներկայացուցիչների⁴¹, հիմք ընդունելով այն, որ <<շատ հեշտ է պարտադրված 70 տարիների անհավատությունից հետո ուրիշ հավատ պատվաստելու փորձ անել>>: ՀՀԾ կուսակցության գաղափարախոս թերթի հրավիրած կյոթ սեղանի մասնակիցների գրույցի ընթացքում, կարելի է ասել, ընկնում ու բարձրանում են միջերը: Միջամարտության դաշտից մեջբերված պատկերներն այսպիսին են.

<<Շանթ Հարությունյան- ... Ո՞ր գաղափարախոսությունը կարող է մեզ փրկել, որն է ավելի մարտնչող ու ցեղի արյան մեջ կենդանի: Դա հեթանոսությունն է կամ ցեղակրոնը: ... Քրիստոնեությունը մերժելի է, որովհետև ճակատագրական պահերին այն մեզ համար զսպաշապիկ է դառնում:

Արտաշես Շահնազարյան- Կրոնները համաշխարհային քաղաքակրթության անկապտելի մասն են, հոգևոր ժառանգություն, պետք է հարգել: Բայց համամարդկային բարոյական արժեքները մի կողմ, ելնելով մեր ազգի գոյատևման շահերից, բարոյական ենք համարելու այն, ինչ բխում է մեր ազգի շահերից: ... Հեթանոս կրոնը չունի մեռնող ու հառնող Աստծո գաղափար՝ ըստ Արա Գեղեցիկի մասին գրույցի, արալեզները չկարողացան

³⁹ Նույն տեղում:

⁴⁰ Элиаде М. Аспекты мифа, М., 1996, стр. 180-181.

⁴¹ Տե՛ս Իսրայելյան Ա., Հետադարձ քայլ դեպի անցյալ, թե վերադարձ ակունքներին, <<Հայք>>, 1991թ., թիվ 23 (73) 12 հունիսի:

կենդանացնել Արային, հետևաբար մենք ունենք կենդանի, այս աշխարհում ապրող Աստծո գաղափար... Ուստի պետք է ստեղծել մեր ցեղակրոն գաղափարախոսությունը, որը հենվի ոչ թե կույր հավատի, այլ համոզմունքի վրա:

Մերգեյ Մանուկյան- Այս կլոր սեղանի շուրջ ներկա են նաև Հայկ նահապետը, Տիգրան Մեծը... ասացեք խնդրեմ, եթե նրանց հետ առաքյալների լեզվով խոսենք՝ Տիգրան Մեծը կհասկանա մեզ, չի՞ ասի <<... ես դա չեմ փոխանցել Ձեզ>>:

Վահան Փափաջյան... Մարդկությունն իր զարգացման ընթացքում հաջորդաբար եղել է տոտեմիստ, կրակապաշտ, հեթանոս, քրիստոնյա կամ մուսուլման և այլն: Որևէ հեթանոս ժողովուրդ հիմա աշխարհում չկա... >>:

Մերգեյ Մանուկյան- <Մենք ենք հեթանոս, հեթանոսի նման ենք ապրում... շատ էլ, որ պետական կրոն չէ>>⁴²:

Հասարակությանը տարբեր պատումներ և մեկնաբանություններ ներկայացնող բոլոր շարժումների հույսը միֆական արթնացումներն էին, սակայն նրանք չկարողացան ձևավորել առանձին գաղափարախոսություններ և մնալ կայուն հրապարակի վրա: Ամեն դեպքում ընդունելին մնաց քրիստոնյա հայի կերպարը: Մամուլը հաճախակի անդրադարձավ քրիստոնեության թեմաներին, օգտագործեց միֆական վերածնության միջոցները՝ որպես պետական կրոն նրա դիրքերն ամրապնդելու համար՝ հատկապես ներկայացնելով հայ ազգը որպես <<առաջին քրիստոնեական նույնաբանություն>>⁴³: Սա էթնիկ ընտրության մասին միֆի համատեքստում է⁴⁴, որը նպատակ ունի առանձնացնել համայնքը որպես <<ընտրյալ մարդիկ>>՝ աշխարհում առաջինը քրիստոնեությունը որպես պետական կրոն ընդունած ազգին դնելով առաջնային դիրքում՝ <<տիեզերքի բարոյական կենտրոնում>>:

Շոգևոր բնագավառում դրսևորվող ինքնաճանաչողության գործընթացը սկսվեց բոլշևիկյան աթեիզմի քննադատումով, այնուհետև արթնացրեց պատմականորեն հաստատված ճշմարտությունը, որ կրոնը մեր ազգի համար այն չէ, ինչ ընդհանրապես կրոնի նշանակությունն է մարդու կյանքում: Սա բացատրվում է ազգի գոյաբանության մեջ նրա դերի մեծությամբ: <<**Քրիստոնեությունը որպես կրոն պատմականորեն մեր ազգի**

⁴² Իսրայելյան Ա., Հետադարձ քայլ դեպի անցյալ, թե վերադարձ ակունքներին, <<Հայք>>, 1991թ., թիվ 23 (73) 12 հունիսի:

⁴³ Այվազյան Ա., Հավատ, <<Հայություն>>, 1992թ., թիվ 1, 14 փետրվարի:

⁴⁴ St u Anthony D. Smith, Myths and Memories of the Nation, Oxford, New York, 1999, p. 212-215, 266-267 և այլ էջեր:

գոյատևման պայքարում խաղացած իր անփոխարինելի դերով, կարծես թե, հայացվել, ազգայնացվել է»⁴⁵: Այստեղ գործ ունենք հոգևոր, ներաշխարհային արժեքների ոլորտներում տեղի ունեցող միֆի փոխակերպման հետ: Այս դիմափոխված, վերարժևորված միֆին բազմիցս հանդիպում ենք <<Անկախություն>>, <<Հայք>>, <<Հայություն>> թերթերի էջերում: Դրանք քրիստոնեական տոների մասին տեղեկություններ են, ավետարանական առանձին պատմությունների մեկնաբանություններ, աղոթքներ, նկարներ և այլն⁴⁶:

Անփոփում

Ինքնաճանաչողությանը նվիրված մամուլի հրապարակումները գոյաբանական մեծ նշանակություն ունեն ժամանակի մեջ: Դրանք ոչ միայն <<ուրիշից>> տարբերվելու խնդիր են լուծում, այլև փորձում են հարթել ապագայի ճանապարհը: Խորհրդային գաղափարախոսությունը ժխտելիս և սեփական <<մենքը>> վերասահմանելիս՝ մամուլը հիմնվում է ազգային արմատների, նախատիպերի, հավատի, <<ոսկե դարի>> մասին հիշողություններով անցյալի և նույն այդ անցյալից սնվող ապագայի վրա:

Սակայն նկատենք, որ Էթնիկ ժառանգության սիմվոլների վերականգնումը միայն սահմանում և ներկայացնում է երկրի ազգայնական տրամադրությունները, որոնք պետք է դնել ժամանակակից ազգակառուցման համապատասխան նախագծում, կամ, ինչպես առաջարկում է տեսաբանը՝ <<առաջնորդվել մշակույթի փոխակերպման (<<ոչ միայն լինելու, այլև դառնալու>>) կենարար հրամայականով>>⁴⁷: Ազգային ինքնությունը սահմանելու որոնումների ճանապարհին, սակայն, մամուլի էջերում չի ուրվագծվում նման նախագիծ:

Заруи Саргсян

Ереванский государственный университет, факультет журналистики,
соискатель кафедры теории и истории журналистики

⁴⁵ Հովհաննիսյան Ս., Հայաստանի Հանրապետության 100 օրը, <<Ավանգարդ>>, 1990թ., թիվ 130 (10373), 16 նոյեմբերի:

⁴⁶ Տե՛ս <<Հայք>>, 1991, թիվ 1(51), թիվ 12(62): <<Անկախություն>>, 1992թ., թիվ 34 (245), թիվ 39(250)ևայլն:

⁴⁷ Այս մասին մանրամասն տե՛ս Բայադյան Հ., Լուսանցագրություն. քննադատական ազգայնականություն, <<Հետք>>, 2012թ., 20 օգոստոսի:

Создание мифической среды национального самоопределения в СМИ
начала 1990-х годов.

Мифы и воспоминания о прошлом продолжают играть важную роль в формировании национальной идентичности в эпоху глобализации. Уже в начале Карабахского движения наблюдалось возвращение к национальным корням: уделялось больше внимания важности исторического прошлого и мифического прототипа, роли веры в борьбе нации за выживание. Эти факторы не просто решали проблему отличия <<своего>> и <<чужого>>, но и пытались сделать более ровным будущий путь развития.

Zaruhi Sargsyan

Yerevan State University, Department of Journalism,
Post-Graduate Student of the Chair of Press Theory and History

Molding a Mythical Environment of National Self-determination
in the Media in the Early 1990s

Myths and recollections of the past are still playing a vital role in molding national identity in the age of globalization. At the beginning of the Karabakh movement we could witness reversion to national roots. Right at this time historical past, mythical prototypes and the role of religion in the strife for survival were paid due attention.

These factors were considered to be not only the ones to resolve the difference between the concepts of “own” and “alien”, but they were also thought to be attempts to lay foundations for a smoother way for future prospects.